

УДК 502.7 569 (477.7)

ССАВЦІ РЕГІОНУ ЧОРНОМОРСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА, ЩО ЗАНЕСЕНІ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ (СТАНОМ НА 2004 РІК)

Зоя СЕЛЮНІНА

Ссавці регіону Чорноморського біосферного заповідника, що занесені до Червоної книги України (станом на 2004 рік). — Зоя Селюніна. — На території регіону Чорноморського біосферного заповідника за різними свідченнями мешкало та мешкає 66 видів наземних та морських ссавців, з яких 17 занесено до сторінок Червоної книги України: *Neomys anomalus*, *Nyctalus leisleri*, *N. lasiopterus*, *Pipistrellus kuhli*, *Allactaga jaculus*, *Stylodipus telum*, *Sicista subtilis*, *Spalax arenarius*, *Meles meles*, *M. erminea*, *M. lutreola*, *M. eversmanni*, *Lutra lutra*, *Tursiops truncatus*, *Delphinus delphis*, *Phocoena phocoena*, *Monachus monachus*. В теперішній час популяції охороняємих видів в регіоні Чорноморського біосферного заповідника знаходяться в задовільному стані, крім тушканчиків, чисельність яких зменшується. На заповідних територіях стан популяції ссавців, що охороняються, переважно стабільний. Згідно результатів 20-річного моніторингу теріофауни регіону до поповнення списків Червоної книги України можна запропонувати сірого хом'ячка (*Cricetulus migratorius*), маленьку мишу (*Micromys minutus*).

Ключові слова: ссавці, чисельність, Чорноморський біосферний заповідник, Червона книга України, антропогенні чинники.

Адреса: Чорноморський біосферний заповідник НАН України, вул. Лермонтова, 1, м. Гола Пристань Херсонської обл., 75600, Україна. Тел.: 8-05539-26500. E-mail: scirtopoda@mail.ru.

Mammals of the Black Sea biosphere reserve region, included in The Red Data Book of Ukraine (state for 2004). — Z. Selyunina. — In territory of region of the Black Sea biosphere reserve on different to the testimonies lived and live 66 species of land and marine mammals, 17 of which are brought on pages of the Red book of Ukraine: *Neomys anomalus*, *Nyctalus leisleri*, *N. lasiopterus*, *Pipistrellus kuhli*, *Allactaga jaculus*, *Stylodipus telum*, *Sicista subtilis*, *Spalax arenarius*, *Meles meles*, *M. erminea*, *M. lutreola*, *M. eversmanni*, *Lutra lutra*, *Tursiops truncatus*, *Delphinus delphis*, *Phocoena phocoena*, *Monachus monachus*. Now, populations of rare species in the Black Sea biosphere reserve region are in a satisfactory state, except for Dipodidae, which number is reduced. In reserved territories, a state of populations of guarded mammals is stable. According to results of long-term monitoring of mammals in region for replenishing lists of the Red book of Ukraine is possible offer of *Cricetulus migratorius* and *Micromys minutus*.

Key words: mammals, abundance, Black Sea biosphere reserve, Red book of Ukraine, anthropogenic factors.

Address: Black Sea Biosphere Reserve, Lermontov st., 1, t. Golaya Pristan, Kherson region, 75600, Ukraine. Tel.: +38-05539-26500. E-mail: scirtopoda@mail.ru.

Загальні відомості про регіон

До регіону Чорноморського біосферного заповідника належить територія, яка обмежена координатами: 45°58'55" та 46°37'30" пн. ш., 31°30'45" та 32°59'00" сх. д. До її складу входять Кінбурнський півострів і півострів Ягорлицький Кут, узбережжя Ягорлицької, Тендрівської та Джарилгацької заток, острови, що розташовані в цих затоках, Нижньодніпровські піски, частково Дніпровські плавні, ділянки причорноморського степу.

На цій території за різними свідченнями мешкало і мешкає 66 видів наземних і морських ссавців [1, 5, 7], з яких 17 занесено "Червоної книги України" (ЧКУ) [12], 22 – до II та 21 вид – до III додатків Бернської конвенції (1979), 4 види – до Європейського червоного списку (табл. 1).

Для нашого регіону основними антропогенними факторами, що впливають на стан фауни, є:

- оранка приморських степів;
- надмірний випас;
- акліматизація тварин;
- масове заліснення Нижньодніпровських арен;
- зміни якості води морських заток та їх гідродинаміки внаслідок зарегулювання стоку Дніпра і забруднення пн.-зах. частини Чорного моря;
- розвиток системи зрошувальних каналів та використання зрошувального землеробства;
- регіональні господарські проекти (Шабський піщаний кар'єр, рибницькі ставки на лівому березі Нижнього Дніпра, побутові скиди курортної зони, дренажні скиди, скиди зрошувальних систем).

Рис. 1. Місце розташування Чорноморського заповідника та його територія

Види, що занесені до Червоної книги України

Мала рясоніжка (*Neomys anomalus* Cabrera, 1907). До 2004 р. вірогідна зустріч у нашому регіоні зафіксована в 1967 р. [1]. 2004 р. малу рясоніжку знайдено на березі Ягорлицької затоки у кварталі 8 Солонозерної ділянки Чорноморського біосферного заповідника.

Вечірниця мала (*Nyctalus leisleri* Kuhl, 1818). Щорічно відмічається в регіоні дослідження в незначній кількості під час міграцій.

Вечірниця велетенська (*N. lasiopterus* Schreber, 1780). Достовірні знахідки цього виду в регіоні належать до 1967 р. [1].

Нетопир середземноморський (*Pipistrellus kuhlii* Kuhl, 1817). Вперше зареєстрований в 1997 р. [11]. Зустрічається щорічно з серпня по листопад.

Тушканчик великий (*Allactaga jaculus* Pallas, 1778) мешкає в приморському степу, зрідка зу-

стрічається в піщаному степу Нижньодніпровських арен. Надає перевагу степам з помірним випасом. Щільність населення невелика – 0,1–0,2 особини на 1 га, і в останні роки зменшується через заростання степів та відсутність випасу.

Ємуранчик (*Stylodipus telum* Lichtenstein, 1823). Ендемік Нижньодніпровських пісків. У 2004 р. щільність його населення на не заповідних ділянках зменшилась через скорочення випасу, на заповідних ділянках вона залишається стабільною: 0,2–0,6 особин/га.

Мишівка степова (*Sicista subtilis* Pall., 1773) – вид, що притаманний чагарниковим та різнотравним заростям. В останні 2–3 роки чисельність мишівок зростає: у 2004 р. відносна чисельність *S. subtilis* при обліках конусами на лісостепових ділянках заповідника склала в середньому 1,2 особини на 100 пастко-діб.

Таблиця 1. Видовий склад та статус охорони ссавців регіону Чорноморського біосферного заповідника
Table 1. Specific register and status of protection of mammals in region of the Black Sea biosphere reserve

№	Вид	За яким анотованим списком наводиться	Категорія за ЧКУ	Бернська конвенція		Європейський червоний список	Тенденція змін чисельності у 1994–2004 рр.
				II додаток	III додаток		
1.	<i>Neomys anomalus</i>	1–4, 6	III	–	+	–	зростає
2	<i>Nyctalus leisleri</i>	1–5	III	+	–	–	постійно низька
3	<i>N. lasiopterus</i>	3–4	III	+	–	–	невідомо
4	<i>Pipistrellus kuhlii</i>	6	III	+	–	–	зростає
5	<i>Allactaga jaculus</i>	1–6	II	–	–	–	зменшується
6	<i>Stylodipus telum</i>	1–6	II	–	–	–	зменшується
7	<i>Sicista subtilis</i>	1–6	III	+	–	–	зростає
8	<i>Spalax arenarius</i>	1–6	II	–	–	+	стабільна
9	<i>Meles meles</i>	2–6	II	–	+	–	зменшується
10	<i>M. erminea</i>	1–6	IV	–	+	–	поодинокі зустрічі
11	<i>M. lutreola</i>	1–3, 5	II	+	–	–	поодинокі зустрічі
12	<i>M. eversmanni</i>	1–6	III	+	–	–	стабільна
13	<i>Lutra lutra</i>	2, 5–6	II	+	–	+	зростає
14	<i>Tursiops truncatus</i>	2, 6	III	+	–	–	зростає
15	<i>Delphinus delphis</i>	2, 5, 6	IV	+	–	–	зростає
16	<i>Phocoena phocoena</i>	2, 5, 6	I	+	–	+	стабільна
17	<i>Monachus monachus</i>	2, 5, 6	I	+	–	+	поодинокі зустрічі
Разом			17	11	3	4	

Примітка: 1 – [5]; 2 – [1]; 3 – [4]; 4 – [3]; 5 – [7]; 6 – [Літопис природи за 2003, 2004 р.]

Сліпак піщаний (*Spalax arenarius* Reshetnik, 1939). Ендемік Нижньодніпровських арен. Щільність населення протягом останніх 20 рр. майже не змінюється. Загрозою є зменшення площі придатних для нього біотопів. У 2004 р. щільність населення сліпака на лісостепових ділянках заповідника склала 0,4–0,5 особин/га.

Видра річкова (*Lutra lutra* L., 1758). За останнє десятиріччя чисельність річкової видри значно зросла. Вона постійно мешкає у плавнях Дніпра, Дніпровському лимані, окремі зустрічі зафіксовані й на узбережжі заповідних заток. Відносна чисельність на березі Дніпро-Бузького лиману складає 0,7–1,0 особина на 1 км маршруту.

Борсук (*Meles meles* L., 1758). Нечисельний вид ссавців регіону. В останні 5 років чисельність зменшилась. 2004 р. на Кінбурнському півострові відносна чисельність складала менш ніж 0,2 особини на 10 км маршруту.

Норка європейська (*Mustela lutreola* L., 1758). За останні 5 років відзначені поодинокі зустрічі цього виду: на березі Дніпровсько-Бузького лиману – у 2003 р., на околиці с. Геройск (Голопристанський р-н) – у 2001 р.

Дельфін звичайний (*Delphinus delphis* L., 1758), афаліна чорноморська (*Tursiops truncatus* Montagu, 1824), пихтун (*Phocaena phocaena* L., 1758). У 2003–2004 рр. частота зустрічей дельфінів в заповідних акваторіях значно зросла. Найімовірніше, це пов'язано з збільшенням чисельності зграйних пелагічних риб, яке спостерігається у ці роки. Найчастіше дельфінів можна спостерігати в морській акваторії вздовж острова Тендра, біля підводного бару "Загреби" з боку глибоководної частини Тендрівської затоки, в районі х. Римби (Оча-

ківський р-н Миколаївської області), з кінця квітня до другої половини жовтня.

Тюлень білочеревий (*Monachus monachus* Hermann, 1779). До "Літопису природи" заповідника за 1997–1998 роки увійшли свідчення рибалок РАКП ім. Шмідта (Одеса) та співробітників рибінспекції, які бачили у відкритому морі супротив західного краю о. Тендра тюленя у 1996–1997 рр., та егеря Чорноморського заповідника, який спостерігав тюленя у західній глибоководній частині Тендрівської затоки в липні 1998 р.

Висновки

В теперішній час стан популяцій охороняємих видів в регіоні Чорноморського біосферного заповідника знаходяться в задовільному стані. Зменшується чисельність тушканчиків через заростання ксерофітних та піщаних степів. Підвищується чисельність хижаків, як наслідок високої щільності мишоподібних гризунів (у 2004 р. в 3–5 разів вища за багаторічне середнє значення), так і в результаті оновлення біотопів після зниження антропогенного впливу в останні 5 років.

На заповідних територіях стан популяцій ссавців, що охороняються, переважно стабільний.

Згідно результатів 20-річного моніторингу тєріофауни регіону до поповнення списків Червоної книги України можна запропонувати сірого хом'ячка (*Cricetulus migratorius* Pal., 1773), чисельність якого постійно знаходиться на низькому рівні, та мишу маленьку (*Micromys minutus* Pal., 1771), основний біотоп мешкання якої зараз зазнає руйнації через заготівлю очерету.

1. Абеленцев В. И. Полезные звери Черноморского заповедника и их охрана // Тез. докл. науч. конф., посвященной 40-летию Черноморского заповедника АН УССР. – Киев, Наукова думка, 1967. – С. 1–4.
2. Баскевич М. И. Итоги и перспективы применения комплексного подхода к изучению систематики мышевок // Актуальные проблемы морфологии и экологии высших позвоночных. – Москва, 1988. – Ч. 1. – С. 272–287.
3. Берестенников Д. С. Млекопитающие Черноморского заповедника // Вестник зоологии. – 1977. – N 2. – С. 76–78.
4. Гизенко А. И. Фауна наземных млекопитающих Черноморского заповедника // Тез. докл. науч. конф., посвящ. 40-летию Черноморского заповедника АН УССР. – Киев: Наукова думка, 1967. – С. 53–57.
5. Зубко Я. Л. Фауна ссавців Нижнього Дніпра // Наукові записки Харківського державного педагогічного інституту. – 1940. – Том 4. – С. 49–87.
6. Селюнина З. В. Видовое разнообразие, распределение по участкам, динамика численности млекопитающих Черноморского заповедника // Видовое разнообразие млекопитающих в некоторых экосистемах Украины. – Киев: Ин-т зоологии АН Украины, 1992а. – Препринт 92.5. – С. 34–51.
7. Селюнина З. В. Млекопитающие // Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки видов) // Вест. зоол. – 1996. – Отд. вып. 1. – С. 39–47.
8. Селюнина З. В., Маркауцан О. А. Дополнения к аннотированному списку млекопитающих Черноморского биосферного заповедника // Науч. тр. зоол. музея. – Одесса, 2001. – Том 4. – С. 95–97.
9. Селюнина З. В. Дельфины в акваториях Черноморского биосферного заповедника // Морські ссавці у водах України. Дослідження та збереження дельфінів Чорного та Азовського морів: Серія: Екологічні дослідження. Екологічна політика. Екологічне управління. – Київ, 2001. – Вип. 1. – С. 14–15.
10. Соколов В. Е., Ковалевская Ю. М. Изменчивость кариотипа 24-х хромосомных форм степной мышовки *Sicista subtilis* Pallas, 1773 // Тез. IV Всесоюз. съезда ВТО. – Москва, 1986. – Том 1. – С. 95–96.
11. Ткач В., Федорченко А. Находки нетопыря средиземноморского на юге Украины // Европейська ніч кажанів '98 в Україні / За ред. І. В. Загороднюка. – Київ, 1998. – С. 150–152.
12. Червона книга України. Тваринний світ. – Київ: Українська енциклопедія ім. Бажана, 1994. – 464 с.

Отримано: 1 грудня 2004 р.

Прийнято до друку: 15 травня 2005 р.